

Autoryzacja wypowiedzi

Joanna Taczowska

Oficyna

a Wolters Kluwer business

monografie

Autoryzacja wypowiedzi

Joanna Taczkowska

Prawo jest na naszej stronie!

www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Autoryzacja wypowiedzi

Joanna Taczkowska

Oficyna

a Wolters Kluwer business

monografie

Stan prawny na 30 listopada 2007 r.

Redaktor prowadzący:
Dagmara Wachna

Wydawca:
Marcin Skrabka

Skład, łamanie:
Katarzyna Słabosz; Faktoria Wyrazu Sp. z o.o.

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2008

ISBN 978-83-7526-470-8

ISSN 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00

31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów.....	7
Przedmowa.....	9
Rozdział 1	
Status prawny autoryzacji.....	11
1. Autoryzacja w systemach komunikowania wybranych państw	11
1.1. Francja	14
1.2. Niemcy	24
1.3. Wielka Brytania.....	35
1.4. Stany Zjednoczone.....	45
2. Autoryzacja w Polsce	56
2.1. Aktualny stan prawny	56
2.2. Autoryzacja w ujęciu historycznym	68
2.3. Autoryzacja w prawie porównawczym.....	77
Rozdział 2	
Funkcje autoryzacji	85
1. Funkcje konstruktywne	86
1.1. Funkcja zabezpieczająca realizację praw politycznych.....	86
1.1.1. Prawo do prezentacji poglądów i przekonań	90
1.1.2. Prawo do uzyskiwania i rozpowszechniania informacji.....	98
1.2. Funkcja dystynkcyjna	105
1.2.1. Kreator.....	106
1.2.2. Informator	113
1.2.3. Odbiorca	116
1.3. Funkcja kontrolna.....	118

1.3.1. Kontrola konsensualna	118
1.3.2. Kontrola agresywna	123
2. Funkcje destruktywne	128
2.1. Wykorzystywane przez respondentów	129
2.1.1. Sterowalność	129
2.1.2. Szantaż	135
2.1.3. Dezorganizacja pracy redakcji	141
2.2. Wykorzystywane przez dziennikarzy	146
2.2.1. Selekcjonowanie rozmówców	146
2.2.2. Omówienie	150
2.2.3. Manipulacja	153

Rozdział 3

Prawna ochrona wypowiedzi	161
1. Rodzaje wypowiedzi	161
1.1. Wypowiedź publiczna	162
1.2. Wypowiedź prywatna (<i>off the record</i>)	184
2. Wypowiedź jako przesłanka ochrony dóbr osobistych	217
2.1. Uwarunkowania semantyczne	217
2.2. Uwarunkowania formalne	221
3. Odpowiedzialność prawna	227
3.1. Odpowiedzialność cywilna	232
3.1.1. Wydawca	239
3.1.2. Redaktor naczelny	245
3.1.3. Dziennikarz	250
3.1.4. Autor wypowiedzi	258
3.2. Odpowiedzialność karna	266
3.2.1. Przesłanki przeciwko czci	267
3.2.2. Przesłanki przeciwko wypowiedzi	271

Podsumowanie	276
---------------------------	------------

Bibliografia	279
---------------------------	------------

Źródła	295
---------------------	------------

Materiały	299
------------------------	------------

Orzecznictwo	305
---------------------------	------------

Wykaz skrótów

- Biul. SN** — Biuletyn Sądu Najwyższego
- EKPCz** także jako **Konwencja** — Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.
- GW** — Gazeta Wyborcza
- k.c.** — ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny, Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.
- k.k.** — ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz. U. Nr 128, poz. 840 z późn. zm.
- Konstytucja RP** lub **Konstytucja** — Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483
- k.p.c.** — ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. — Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.
- k.p.k.** — ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego, Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.
- KPP** — Kwartalnik Prawa Prywatnego
- KRRiT** — Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
- NSA** — Naczelny Sąd Administracyjny
- OSA** — Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
- OSN** — Orzecznictwo Sądu Najwyższego
- OSNC** — Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
- OSNCP** — Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
- OSNKW** — Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
- Pal.** — Palestra
- PiP** — Państwo i Prawo
- PiŻ** — Prawo i Życie
- pr. aut.** — ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz. U. Nr 24, poz. 83 z późn. zm.

PPA — Przegląd Prawa i Administracji

pr. pras. — ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. — Prawo prasowe, Dz. U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.

Prok. i Pr. — Prokuratura i Prawo

PS — Przegląd Sądowy

RPEiS — Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

SN — Sąd Najwyższy

TVP — Telewizja Polska S.A.

TK — Trybunał Konstytucyjny

u.d.i.p. — ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, Dz. U. Nr 112, poz. 1198

u.z.n.k. — ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, tekst jedn. Dz. U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1503 z późn. zm.

ZNUJ PWiOWI — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej

Przedmowa

Instytucja autoryzacji należy do najbardziej kontrowersyjnych w ramach prawa prasowego. Cele autoryzacji oraz zasady jej funkcjonowania nie są przy tym do końca rozpoznawane zarówno przez tych, którzy winni zdawać sobie sprawę z roli tej instytucji, a więc dziennikarzy, jak i przez ewentualnych beneficjentów, a więc w praktyce wszystkich obywateli. Dlatego też wydanie pracy poświęconej tej problematyce należy powitać z radością i zadowoleniem.

Celem monografii Joanny Taczkowskiej–Olszewskiej jest określenie statusu, miejsca i funkcji, jakie autoryzacja pełni obecnie w polskim systemie prasowym. Tak założony cel podstawowy pozwolił na uzyskanie odpowiedzi na pytania szczegółowe. Należy do nich niewątpliwie pytanie o potrzebę pozostawienia autoryzacji jako instytucji prawnej regulowanej istnieniem wielu przepisów o charakterze sankcjonującym. Zadaniem nie mniejszej wagi stało się także ustalenie i opisanie wzajemnych relacji, jakie zachodzą pomiędzy normami prawnymi a postanowieniami kodeksów etyki dziennikarskiej w zakresie ochrony wypowiedzi i praw informatorów.

Zamiarem autorki było zebranie, zweryfikowanie oraz zestawienie i opisanie tych sytuacji komunikacyjnych, których elementem była instytucja autoryzacji wypowiedzi. Analiza praktyki dziennikarskiej zmierzała do uzyskania odpowiedzi na pytanie o sposoby korzystania z tego narzędzia oraz funkcje, jakie spełnia ono w procesie redagowania materiałów prasowych. Nie chodziło jednak o wykazanie cenzorskiego charakteru autoryzacji, a jedynie opisanie zagrożeń wynikających z nadużywania tej instytucji oraz zalet związanych z korzystaniem z niej w sposób zgodny z normami prawa i dobrym obyczajem dziennikarskim.

Autoryzacja ujmowana jest w książce w kilku odmiennych perspektywach, z których należy wymienić przynajmniej trzy najważniejsze. Pierw-

sza z nich charakterystyczna jest dla żądających autoryzacji (respondenci, twórcy, dziennikarze), druga — dla zobowiązanych do autoryzowania (dziennikarze, wydawcy), natomiast trzecia dotyczy stosujących przepisy prawa i zapisy kodeksów etyki (sądy powszechne, sądy koleżeńskie).

Autorka prowadzi rozważania w sposób kompetentny, opierając się z jednej strony na tekście ustawy, a drugiej odnosząc się do standardów międzynarodowych i pokazując zarówno zagrożenia, jakie niesie ze sobą instytucja autoryzacji, jak i jej cechy pozytywne. Książka Joanny Taczkowskiej–Olszewskiej stanowi niezbędną pomoc zarówno dla dziennikarzy oraz studentów kierunku i specjalności dziennikarskiej, jak i dla wszystkich tych, którym przyszło lub przyjdzie udzielać dziennikarzom wywiadów, a także przekazywać im informacje i wiadomości.

prof. dr hab. Jacek Sobczak

Rozdział 1

Status prawny autoryzacji

1. Autoryzacja w systemach komunikowania wybranych państw

Autoryzacja jest instytucją prawną znaną nie tylko polskiemu prawodawcy. W systemach prawa stanowionego istnieje ona zarówno w systemie niemieckim, jak i francuskim. W każdym z nich instytucja autoryzacji chroni różne dobra i opiera się na normach prawnych wyływających z odmiennych aktów prawotwórczych. Zawsze jednak normy te zmierzają do zagwarantowania równowagi sił pomiędzy prasą¹ a jednostką.

Instytucja autoryzacji jest właściwa systemowi prawa stanowionego. Jego cechą charakterystyczną jest istnienie powszechnie obowiązujących norm wyznaczonych przez państwo, które jednocześnie czuwa nad ich przestrzeganiem. Państwo może zatem nadawać uprawnienia bądź nakładać obowiązki na wszystkich albo tylko na niektóre grupy obywateli. Jego rola sprowadza się do tworzenia, uzupełniania lub rewidowania uprzednio zatwierdzonego przez legislaturę katalogu praw i obowiązków (rozumianych jako nakazy i zakazy), a także metod ich realizacji.

System prawa anglo-amerykańskiego, zwany *common law*, zasadza się na odmiennych uwarunkowaniach i wypływa z innych tradycji niż systemy prawne państw kontynentalnych. Prawo i kultura europejska tworzyły się pod wpływem cywilizacji rzymskiej, przywiązania do tradycji katolickiej

¹ Nie budzi kontrowersji stanowisko, że pojęcie „prasa” należy odnosić nie tylko do prasy drukowanej, ale obejmować nim także środki komunikacji audiowizualnej, jak radio, telewizję oraz Internet — niezależnie od tego, jaki byłby ich zasięg, audytorium czy sposób nadawaniu programów. Pojęcie „prasa” używa się też często na określenie dziennikarstwa lub dziennikarzy. Taki szeroki jego zakres będzie wykorzystywany w niniejszej pracy.

i chrześcijańskich wartości. Podstawą istnienia silnego państwa było prawo stanowione przez wybranych z woli narodu jego reprezentantów. Spory wokół sposobów i zasad stanowienia norm prawnych były zazwyczaj próbą odpowiedzi na pytania dotyczące źródeł prawa, nigdy natomiast nie kwestionowano samej potrzeby istnienia prawa stanowionego, które w sposób możliwie najbardziej precyzyjny deklaruje prawa, oznacza granice swobód i wolności oraz nakłada obowiązki i określa metody ich egzekwowania².

Instytucje prawne, takie jak m.in. instytucja autoryzacji, opierają się na przepisach zawartych w aktach prawotwórczych różnej rangi, a ich celem jest regulowanie konkretnego stosunku społecznego³. Ustanawiają zatem normy zachowań, określają podmioty zobowiązane do ich przestrzegania oraz definiują ich okoliczności. Specyfika instytucji autoryzacji polega na tym, że reguluje ona jedynie tę część kontaktów społecznych, w której jednym z podmiotów stają się dziennikarze.

W systemach prawnych omawianych państw zakłada się możliwość udzielania prasie przez źródło informacji upoważnienia do publikowania określonych materiałów prasowych, których powstanie byłoby niemożliwe bez udziału upoważniającego. Akceptacja warunków przedstawionych przez dziennikarza legalizuje publikację, czyniąc z niej tzw. publikację dozwoloną. Jednak tylko w polskim systemie prawnym konstrukcja ta jest definiowana jako autoryzacja. W innych systemach prawnych, nawet wówczas gdy — jak np. we Francji — funkcjonuje ona podobnie jak w Polsce, przyjmuje się różne nazwy na jej określenie.

Uzyskanie autoryzacji wyłącza odpowiedzialność dziennikarza wobec autoryzującego z tytułu ochrony dóbr osobistych i uniemożliwia wystąpienie z roszczeniem odszkodowawczym. Autoryzacja nie zwalnia jednak dziennikarza z odpowiedzialności za treść materiału prasowego wobec innych osób, które mogły uznać, że publikacja zagraża ich dobrom. Istnienie instytucji autoryzacji dopuszcza się w systemach prawnych państw równoległe z gwarancjami, jakie zapewnia ono realizacji jednej z podstawowych swobód obywatelskich, czyli wolności wypowiedzi⁴.

² H. Olszewski, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1993, s. 53.

³ A. Łopatka, *Prawoznawstwo*, Warszawa 2002, s. 194.

⁴ Zasadniczo we współczesnych demokracjach rozróżnia się trzy modele wykorzystywane przez państwa o różnych systemach prawnych, dzięki którym gwarantują one swoim obywatelom przestrzeganie wolności wypowiedzi. Kraje należące do systemu *common law*, jak Wielka Brytania i Stany Zjednoczone, opierają gwarancje wolności wypowiedzi na rezygnacji państwa z tworzenia norm prawnych wprowadzających ograniczenia dla swobody wypowiedzi. Drugą kategorię krajów stanowią te, które uznały, że wolność wypowiedzi musi opierać się na normach prawnych

W zasadniczo odmiennych okolicznościach tworzył się system prawa anglo-amerykańskiego, w którym legalność działania zasadza się na normach zwyczajowych, a nie na normach prawa stanowionego⁵. Brak norm prawnych wyznaczających zakres swobód i wolności obywatelskich jest w systemie *common law* traktowany jako najpewniejsza ich gwarancja⁶. Jeśli może być mowa o istnieniu norm prawnych w systemie *common law*, to składają się na nie ograniczenia narzucone przez parlament i system precedensów ustanowionych przez orzecznictwo brytyjskich sądów. Wolność i swobody istnieją poza tymi ograniczeniami. Dozwolone jest zatem wszystko to, co nie jest zakazane⁷. Zasada ta jest także stosowana w odniesieniu do prasy.

Wspólny dla obu systemów jest fakt, że państwo dopuszcza, w niektórych sferach życia społecznego, istnienie metod samoregulacji. Najwcześniej instytucja samoregulacji działalności prasowej i wykonywania zawodu dziennikarza powstała w Szwecji w 1916 r., kiedy to dziennikarze i wydawcy prasy utworzyli Trybunał Honorowy, którego zadaniem stało się rozpatrywanie skarg odbiorców na postępowanie dziennikarzy sprzeczne z zasadami etyki zawodowej i sztuki uprawiania dziennikarstwa⁸. W systemach prawa stanowionego instytucje samoregulacji istnieją o tyle, o ile spełniają bądź co najmniej uzupełniają władzę sądowniczą, a ich werdykty, choć pozbawione mocy prawnej, są respektowane przez środowiska poddane samoregulacji. Instytucje te tworzą własny system norm, które są zwykle powtórzeniem bądź rozwinięciem norm prawa stanowionego. Ich działania zmierzają do wprowadzenia samodyscypliny i przestrzegania zasad, dzięki czemu wyłączona zostaje konieczność interwencji ze strony państwa. Tym należy uzasadniać działania polegające na uchwalaniu przez nie regulaminów i kodeksów etycznych, które w swoich założeniach stawiają

gwarantujących równowagę pomiędzy swobodą wyrażania opinii a prawami i wolnościami innych osób. Należą do nich m.in. Francja, Niemcy i Polska. Trzeci model gwarantowania wolności wypowiedzi, opierający się na istnieniu instytucji samokontroli, realizują kraje nordyckie, jak Szwecja i Norwegia. Pogląd taki prezentują medioznawcy francuscy, m.in. J. Leprette, H. Pigeat, *La liberté de la presse. Le paradoxe français. Deuxième rapport du group de travail*, Paris 2003, s. 11.

⁵ W doktrynie podnosi się czasami zarzut dotyczący braku racjonalności i kierowanie się „ślepych konserwatyzmem” przez brytyjskich sędziów, którzy orzekają zgodnie z normą zwyczajową „uznając prymat indywidualnych interesów jednostek nad, znacznie trudniejszymi do sprecyzowania, interesami szerokiego ogółu”, cyt za: B.H. Bładocha, *Wolność słowa w systemie medialnym Wielkiej Brytanii*, Toruń 2003, s. 248.

⁶ E. Burke krytykuje rewolucję francuską, twierdząc, że zasadza się na iluzji, jakoby wolność i swobody obywatelskie można było nakazać. Jego zdaniem wolność realizuje się wtedy gdy państwo w nią nie ingeruje (zob. H. Pigeat, *Éthique et qualité de l'information*, Paris 2003, s. 2).

⁷ Leprette, H. Pigeat, *La liberté...*, s. 13.

⁸ Tamże, s. 32.

wyższe wymogi środowiskom podlegającym samoregulacji niż wynikałoby to wprost z przepisów prawa. Ich działania, chociaż wywierają wpływ na poczucie sprawiedliwości społecznej, a także na kształtowanie się norm prawnych⁹, nie tworzą jednak norm prawnych.

1.1. Francja

We Francji uprawianie dziennikarstwa regulują normy prawne oraz kodeksy etyki zawodowej. Środowisko nie wykształciło dotychczas instytucji samoregulacji, która skupiałaby reprezentantów dziennikarzy i wydawców, a jej celem byłoby czuwanie nad przestrzeganiem reguł uprawiania dziennikarstwa i dbałość o respektowanie praw odbiorców. Zadanie to pozostaje w gestii państwa, które ustanawia nie tylko reguły dziennikarskiej odpowiedzialności, ale także kryteria dopuszczania do wykonywania zawodu dziennikarza. Regulują je przepisy układu zbiorowego pracy dziennikarzy z 1987 r. (*Convention collective nationale de travail des journalistes*)¹⁰, kodeksu pracy z 1973 r. (*Code du travail*) oraz ustawy z marca 1935 r. (*Loi du 29 mars 1935, „loi Brachard”*), na mocy której została utworzona komisja kwalifikacyjna przyznająca karty zawodowego dziennikarza (*Commission de la carte d'identité des journalistes professionnels*). Komisja kwalifikacyjna bazuje na przepisach kodeksu pracy, który przynosi definicję legalną pojęcia zawodowego dziennikarza. Zgodnie z przepisami kodeksu jest nim osoba, której „głównym, regularnym i wynagradzanym zajęciem jest przygotowywanie materiałów prasowych dla dzienników, periodyków lub agencji informacyjnych, a wynagrodzenie za tę pracę jest zasadniczym źródłem jej utrzymania”.

Podstawowym aktem prawnym regulującym w systemie prawa francuskiego prawa i obowiązki dziennikarzy jest pochodząca z 1881 r. ustawa o wolności prasy (*Loi sur la liberté de la presse du 29 juillet 1881*). Niektóre przepisy ustawy odnosiły się ściśle do prasy drukowanej, co powodowało, że nie respektowały jej norm media elektroniczne. Dopiero w 1982 r. pod

⁹ Mam na myśli przede wszystkim Komisję Skarg Prasowych funkcjonującą w Wielkiej Brytanii, której działalność miała zastąpić rolę państwa w kwestiach sporów pomiędzy odbiorcami a prasą i która miała także wydawać rozstrzygnięcia w sprawach prasowych o naruszenie dóbr osobistych i egzekwować ich realizację. Komisji nie udało się jednak wyeliminować państwa, wręcz przeciwnie — to ono dostosowuje system instytucji prawnych do potrzeb społecznych wynikających z niedostatecznych zabezpieczeń przed nadużyciami prasy.

¹⁰ Wszystkie akty dostępne są na: www.legifrance.gouv.fr.

jej rządami znalazły się radio i telewizja (Loi sur la communication audiovisuelle du 29 juillet 1982), a w 1986 r. prasą mogły zostać nazwane także niektóre prezentacje w Internecie (Loi portant réforme du régime juridique de la presse du 1 août 1986). Ustawa wprowadza przepisy antykoncetracyjne, zakazując m.in. pod groźbą konfiskaty lub przejęcia kontroli przez państwo posiadania udziałów lub sprawowania kontroli nad tytułami prasy codziennej o charakterze informacyjnym, której całkowity nakład dzienny przekraczałby 30% ogólnego nakładu wszystkich dzienników ukazujących się we Francji. Ustawa przynosi także definicję pojęcia „publikacja prasowa”, za którą uznaje każdą usługę wykorzystującą sposób porozumiewania się za pomocą pisma (*mode écrit*), by przekazywać swoje idee, przeznaczając je na użytek publiczny w regularnych odstępach czasu.

Prawo o wolności prasy było czterdziestokrotnie nowelizowane. Większość zmian wprowadzała normy surowsze, poprzez zwiększanie ilości deliktów, bądź też przynosząc ułatwienia dla skarżących¹¹. Tylko w ciągu ostatnich czterech lat ustawa była dwukrotnie nowelizowana w roku 2000 i 2004. Nowelizacja z 2000 r. polegała na wprowadzeniu czternastu poprawek, których większość weszła w życie po półtorarocznym *vacatio legis*. Równoległe ze zmianami w ustawie o wolności prasy zmienione zostały niektóre przepisy kodeksu karnego. Ustawa jest zatem często postrzegana nie jako gwarantująca wolność prasy (*sur la liberté*), lecz jako ustanawiająca normy przeciwko tej wolności (*contre la liberté*)¹².

Przyjmuje się, że granice ingerencji w wolność wypowiedzi wytyczyła Rada Konstytucyjna rozstrzygnięciem z roku 1984, sytuując wolność wypowiedzi wśród wartości konstytucyjnie chronionych. Rada Konstytucyjna uznała, kończąc w ten sposób spory toczące się wśród prawników, że Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r., przywoływana w preambule konstytucji Republiki Francuskiej, stanowi jej integralną część. Państwo powinno zatem gwarantować proklamowaną w art. 11 Deklaracji wolność wypowiedzi, dbając, by wszelkie jej ograniczenia regulowały ustawy. Rada podkreśliła przy tym, że: „ustawy nie mogą ograniczać swobody wypowiedzi, chyba że będzie to służyło stworzeniu warunków bardziej efektywnego z niej korzystania lub godzeniu wolności wypowiedzi z innymi wartościami konstytucyjnie chronionymi”¹³

¹¹ J. Leprette, H. Pigeat, *La liberté...*, s. 24.

¹² Tamże, s. 50.

¹³ Decision du Conseil Constitutionnel n° 84-181 DC du 10 octobre, s. 6: „la loi [de la liberté de la presse — przyp. aut.] ne peut en réglementer l'exercice qu'en vue de le rendre plus effectif ou de le